

יגאל טפר - יותם טפר

**ביה"ש-שעריהם
ה היישוב והקברורה לעצידן**

סביבת בית-שערם: יישובים וזרכים

יוסף בן-מתתיהו מפקד הגליל במלחמות החורבן, תיאר את ארץ הגליל וקבע את גבולו בין גבעה בדרום-מערב הגליל התיכון, ובין גינה (גנים) בגבול הצפוני של השומרון (מלחמות ג, א-ד). בית-שערם שכנה על גבעה בשוליים הדרומי-מערביים של גבעות הגליל התיכון כשלמורלותיה העמוק וה濶ול, והוא נזכרת אצל יוסף בן-מתתיהו במערכה נגד אבטיטוס מושל עמק יזרעאל (ח'יו יוסף, כד, 119), ליד סימוניה. הרומים וחילוֹת העוזר נסעו לגביע בעוד שבן-מתתיהו וחילוֹת פנו לבית-שררי היא נמצאו האסמים המזהלים של בריניקי שבהם נאספה התבואה מכפרי הסביבה. היישוב המכונה כפר או עיר שכן בגבול עכו ובקרבתו גבע ונאמר כי על דרכי הגישה אליו הוצאה שמרה כדי למנוע את אבטיטוס מלפגוע באוספים שהעמידו על מספר רב של חמורים וಗמלים את התבואה שנעודה ליישובי הגליל.

אבי-יונה כלל את בית-שערם בקצת הדורי של תחום ציפורין, ובגבול צפוני של תחום כפר-עתונאי (לגיון) שהשתרע ברומו בעמק הגדול. מדרום-מערב לבית-שערם היה תחום גבע-פרשים ומצפון-מערב תחום עכו (אבי-יונה תש"ט: 120-136). אבן גובל מתחזופה הרומית שעליה רשום ביוונית "גבע", שנמצאה בקרבת חורבת גידרו בעמק זבולון (אפלבאום-אייזק-לנדאו 1978: 135), זההנה כאבן גובל של תחום גבע-פרשים, לפי בר"ג על גבעת שער-העמקים (בר"ג 1988). מכיוון שלא נמצא קשר בין תחומי הערים לבין אבני המיל לפי שיטת אבי-יונה (אייזק 1996), ולאחר שבעה זההנה בתל אבו שושה (מזר 1988), ומהנה הלגיוון השישי וכפר-עתונאי זהה בקרבת מגידו (טפר יותם: 231-241), לפי חקר הכבישים הרומיים בדורות הגליל (ארכיוון הוועדה לחקר הכבישים הרומיים בגליל; אייזק-ROL 1982), נסחה לתאר את מיקומה של בית-שערם, את אזורה, את היישובים בסביבתה, את הדרכים שעברו בקרבתה ולהציג תמונה עדכנית לסקירה המקדמת של חושפי בית-שערם (מזר תש"י: 21-22; אייזק תש"ב: 1-5).

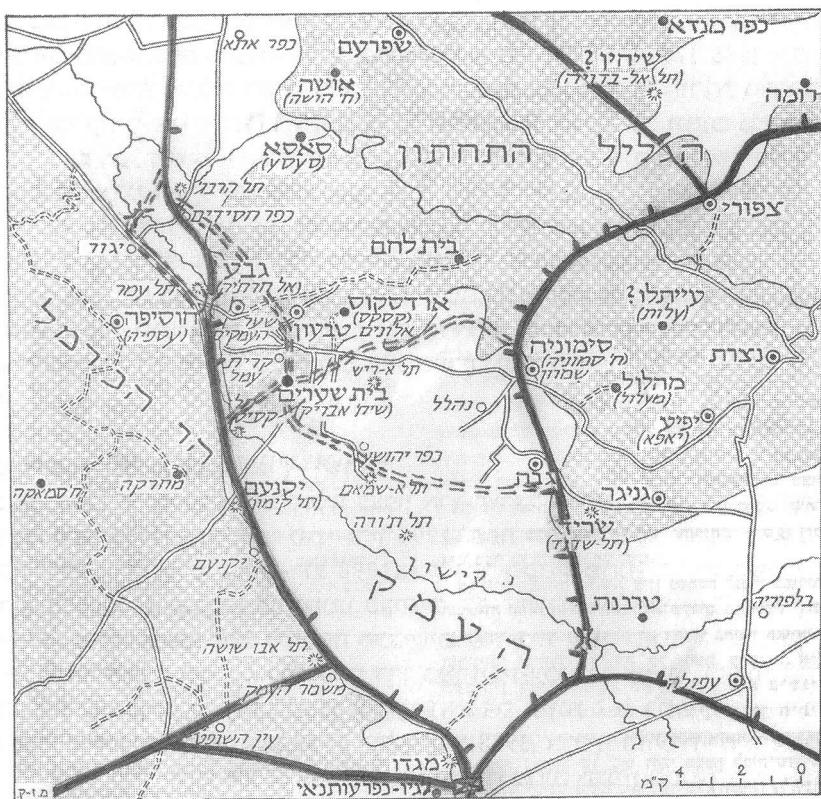
הכבישים הרומיים בצפון ארץ-ישראל

רשת הכבישים הרומיות האימפריאלית בצפון ארץ-ישראל הייתה בשיאה במאה השלישי לספירה (ROL 1994; צפריר-די סגני-גרון 1994: מפת הכבישים הרומיים). היא נסלה ברובה בידי הדייניאנוס (אייזק-ROL 1998ב). לאחר הקמת מחנה הלגיוון השישי בליוו (טפר יותם: 2002), נסללו אליו וממנו כבישים. לפי כתובות על אבני-AMIL (אייזק 1998: 448-475), נסללו בשנת 120 לספירה הכבישים לג'ו-בית-שאן, קיסריה-לגיון דרך שנייה, לג'ו-עכו לאורך רכס הכרמל, לג'ו-שכם דרך ג'ין ולגיון-עכו דרך ציפורין. העדות הקדומה על הכביש לג'ו-קיסריה דרך "מעבר עירון" היא רק משנת 162 לספירה, אך סביר כי הוא נסלל קודם לכן (אייזק-ROL 1982; רול-איילון 1988; ארכיוון הוועדה לחקר אבני-AMIL בארץ-ישראל; טפר יותם 2004). לפי אבני-הamil היה מחנה הלגיוון הסמוך לכפר-עתונאי, המרכז ממנו סומנו מרחקי המילים לאורך הכבישים הרומיים בצפון ארץ-ישראל מימי הדייניאנוס (בעיקר בשנים 120-130 לספירה) עד ימי סורוס (162 לספירה).

בזמן זהה נסללו וושופצו מרבית הכבישים הרומיים בצפון ארץ-ישראל. מימי קרכלה במחצית ראשונה של המאה השלישית לספירה, נסללו רוב הכבישים הרומיים אל הפליס, אך נשמרה המרכזיות של לגיו וכפר-עוטנאי שהיו במרקם הכבישים הקודם עד התקופה הביזנטית (איזק-ROL 1998; איזק 1998: 64-65).

הסלילה הרומית המתוארת יצרה לראשונה בצפון ארץ-ישראל, מערך של תחבורת מסודר ונוח שהשימוש בו הקל על המסחר ועל הקשרים התרבותיים והאזרחיים בין הפליס לבין עצמן וביניהם לבין היישובים הקרים באותו תקופה, זאת יחד עם הגברת האחיזה המנהלית הרומית בצפון הארץ. בתמונה כללית זו, יש לבחון את היחס שבין מערכת הכבישים הרומיים בצפון הארץ, לבין מיקומה של בית-שערום שתפסה מקום יותר מרכזי בין היישובים היהודיים בצפון ארץ-ישראל.

לפי מפת בית-שערום וסביבתה (מודר תש"י"; עמ' 14, ציור א).

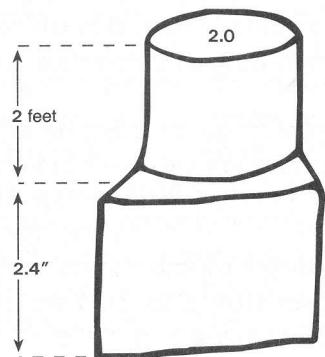
איור 4. תרשימים של אזור הגליל-התחתון המערבי ופריסת הכבישים הרומיים.

הכבישים הרומיים בקרבת בית-שערם

שני כבישים רומיים אימפריאליים נשללו מלגיו לעכו, הראשון פנה מלגיו צפונה לאורך קו הגבול הגיאוגרפי שבין העמק לבנון רכס רמוות מנשה והכרמל, חצה את נחל הקישון והמשיך דרך עמק זבולון לעכו. הכביש השני, פנה מלגיו מזרחה חצה את נחל הקישון, נפרד מהכביש לבית-שאן, פנה לכיוון צפון-מזרח אל ציפורו ודרך בקעת בית-נטופה לעכו (צפריר-די סגני-גרין 1994: מפת הכבישים הרומיים).

הכביש הרומי מלגיו לעכו נסלל ממערב לביית-שערם כבר בידי הדריאנוס, ושופץ מספר פעמים (ארכיאון הוועדה לחקר הכבישים הרומיים בארץ-ישראל). מטרתו הייתה לייצור קשר מהיר ונוח מחנה הצבא בלבגו לעכו, נמלת הראשי של ארץ-ישראל ועיר מרכזית בגבולה הצפון-מערבי (אופנהיימר 1991ב: 134-139; צפריר-די סגני-גרין 1994: 204-205). עכו הייתה הבסיס הלוגיסטי החשוב של הצבא הרומי עוד לפני כיבוש הגליל על-ידי אפסיאנוס, והמשיכה בכך גם בהמשך התקופה הרומית. הנמל בעכו שימש נקודה מרכזית בקשר הרומי של ארץ-ישראל עם ארץות המערב ורומי במרזון, וגם קשריו של רביה יהודיה הנשיא עם המינהל הרומי עברו דרך הנמל בעכו (אופנהיימר 1991א: 142-145). שרידי הכביש וכמה מבני-הamil שהיו מוצבות לאורכו, תוארו על-ידי חוקרים שונים. שומכר תיאר אבן מיל סמוכה למגידו, והוא הניח כי זו אבןamil שמנה ננדדי מרחקי המילים בכל צפון ארץ-ישראל (שומכר 1908: 175), כולל לאורך הכביש לעכו. הכביש נסלל לאורך שולי העמק ושתי אבני-AMIL נוספת נמצאו במרחקי מיל 3 ו-4 מלגיו (תומסן 1917: 69). אבן-AMIL נוספת נמצאה ליד גבע (ארכיאון הוועדה לחקר הכבישים הרומיים בגליל; מזר 1988). רבן תיאר קטע של כביש ממראה ייקנעם (רבן תש"ס: 32). מילין תאיר מתחם רבוע שאותו הוא זיהה כמחנה-רומי (מילין 1908: 125). לא הרחק משם, ליד תל קישי, אוטרו שברי אבני-AMIL (ארכיאון הוועדה לחקר הכבישים הרומיים בגליל). שומכר מצא אבן-AMIL נוספת ליד תל אל-אלוי, ליד קיבוץ שער-העמקים (שומכר 1899: 339-340).

שרידי גשר רומי בניו למערב על הקישון נחשפו ליד קיבוץ-יגור (טפר-זיגלמן 1983: 15), ליד מעבר מרראשת המאה העשרים (טאובו 1938: 45). שרידי כביש ואבן-AMIL נמצאו גם ליד כפר-חסידים (רונן-ולומי תשמ"ג: 35-36). אורכו של הכביש מלגיו לעכו היה 32 מיל ושרידיו עדין לא פורסמו במלואם.

איור 5. רישום של אבן-AMIL ליד קיבוץ שער-העמקים (לפי שומכר 1889).

הכיביש הרומי מLAGO ציפורי נסלל גם הוא בידי הדראנוס, ונתייבו עבר ליד ציפורו שהייתה בירת הגליל ומרכז מינחלי-יהודי מיימי בית-חশמונאי, והיא נזכרת הרבה בספרות המשנה והתלמוד (ויסס 1992). הכיביש מLAGO עד ציפורו נחקר, ועל סמן אבני-המיל לאורכו, הוא נסלל בידי הדראנוס בשנת 130 לספרירה (הקר תשכ"א). רול ואיזק סברו לפיהם הכתובות שנמצאו על אבני-המיל, כי הכיביש נסלל כבר בשנת 120 ונעשו בו שיפוצים והתקנת אבני-AMIL חדשות בשנת 129-130 לספרירה (אייזק-ROL 1979; אייזק-ROL 1982: 91-92; אייזק-ROL 1986: 298). עד להכרזת ציפורו כפוליס בשם החדש דיווקיסריה. הכיביש עבר בתחום העיר ולא נסלל אל תוכה (טפר-שחר תשמ"ה: 135-136). לאחר מכן הובילו 16 תחנות של אבני מיל ליד חורבת ליד, ליד חצית הקישון, ליד קיבוץ-יעעת, ליד קיבוץ-שריד, ליד נחל, ליד תל שימרון, בזרעו, ליד הסוללים ולאחר ציפורו. הכיביש שופץ גם בידיים וא Ross (162 לספרירה), בידיים קרקלה (231 לספרירה), בידיים דיווקלייטיאנוס (305-286 לספרירה), בידיים קונסטנטינוס (337-330 לספרירה), ולאחריו הובחנו קטועי סלילה רבים (הקר תשכ"א; ארכין הוועדה לחקר הכבישים הרומיים בגליל). הכביש האמור המשיך ממערב לציפורו בשולי בקעת בית-נטופה ודרך נחל אבלים לעכו (צפריר-די סגני-גרין 1994; מפת הכבישים הרומים).

הסלילה הרומית בשני הנתיבים האלה, תחמה כמעט לגמרי במדוקיק אזור גיאוגרפי שנמצא בדרום-מערב הגליל התיכון, ייחידה גיאוגרפית שגבולהה: מישור החוף של הגליל המערבי במערב, עמק יזרעאל בדרום, הרי נצרת במזרח, נחל אבלים ובקעת בית-נטופה בצפון, כ-150 קמ"ר, המכונה היום אזור "גבאות אלונים-ספרעם", שנחצה על ידי נחל ציפורי מדרום-מזרח לצפון-מערב ומחלק את האזור ל"גבאות ספרעם" בצפון ול"גבאות-אלונים" בדרום. המרחב הזה מושב בתקופה הרומית בישובים מועטים סמוך לערים וחסרו בו בדרכי גישה פנימיות. היה זה נוף של גבעות מעוגלות מכוסות ביער אלונים צפוף וביניהן שטחי חקלאות מועטים (בן-אריה - סופר 1964; הרואני 1964).

גבعت בית-שעריים, שנמצאת בדרום הגליל התיכון וצופה על נוף הקישון עמוק-החורי עד עמק-ישראל, כונתה שיז' אבריך לפי קבר קדוש או ברכיה בהגיה מקומית. الكرון-הקיים לישראל רכשה את אדמות הגבעות והעמידה אותן לרשות משפחת השומר אלכסנדר זייד. בזמנו הקמת צרי' המגורים למשחנתו בראש הגבעה נחשף קיר בניי מאבני גזית. אלכסנדר זייד הזמין את בנימין מיזלר (מזר) לבוא ולראות את השרידים, ועזר לחופרים בעבודתם עד שנרצח בשנת 1938 ובנוו המשיכו בכך אחריו.

בנימין מזר ניהל את עונות החפירות הארכיאולוגיות הראשונות על גבעת בית-שעריים בימי המאורעות (1936-1940), ונחמן אביגד בשנים הראשונות של מדינת-ישראל (1953-1958). מפעל החפירות שנעשה בעוזרת מורים, סטודנטים וボוגרים של האוניברסיטה העברית בירושלים ובעזרת עולים חדשים היה התנסות ראשונה לארכיאולוגים בראשית דרכם ועורר הד ציורי רחב ותחששות לאומיות בתקופת טרום המדינה ובשנים הראשונות של מדינת-ישראל.

על גבעת שיז' אבריך ובמורדותיה נחשפו שרידי יישוב מתקופת הברזל שהתפתחה בתקופה ההלניסטית והרומית. שיאו של היישוב היה בימי רבי יהודה הנשיא ובימים שהסנהדרין שכנה בבית-שעריים, ובזמן שהיישוב שימש מרכז קבורה ליהודי הארץ והתפוצות. מידע ראשו על תשע עונות של חפירות ארכיאולוגיות בבית-שעריים, פורסם ברבעונים, ובשנתונים ובספרים בהוצאה ה"חברה לחקר ארץ-ישראל ועתיקותיה" שהשתתפה במפעל החפירות בבית-שעריים ונשאה בעול ניהול החפירה. היום, לאחר שנות דור מזמן חשיפת שרידי בית-שעריים, בא הספר "בית-שעריים: היישוב והקבורה לציזו" למלא את החסר בכינוס מידע מעודכן על שרידי היישוב, לפי פרסומים ראשוניים של החופרים ולפי שרידים שנתרו במקום.

בין פרקי הספר: היבטים כלליים על תולדות היישוב ועל מיקומו למרחב גיאוגרפי וההיסטורי; תיאור שרידי היישוב, תולדותיו ועל הקבורה הציבורית שהתפתחה לצידו, כולל מחקרים שנכתבו במיוחד לשם כך. רישימת המקורות שלוקטה בספר מציעה נתונים בלעדיהם אודות שרידי היישוב בית-שעריים ורישמה מסוותת של מקורות ומראי מקומות מספרות המחקר אודות בית-שעריים והקבורה לציזו, ממנה עולה כיצד החוקרים והציבור איבדו עניינו בשורי היישוב על הגבעה ועסקו בקבורה ובכთובות.

כתב-היד הובא לפروف' בנימין מזר שבירך את מטרתו, על הערכות השונות משל המובאות בו, ואך הציע עזרה בהכנות כתוב היד ובכתיבת מבוא. מותו הקדים את הכתבת היד לדפוס.

הספר "בית-שעריים: היישוב והקבורה לציזו" מוקדש על-ידי המחברים לזכרם של פרופ' בנימין מזר ופרופ' נחמן אביגד, חוקר בית-שעריים שפעל לחשיפת שרידי היישוב ואינם עוד.

הוצאת הקיבוץ המאוחד
החברה לחקר ארץ-ישראל ועתיקותיה

aanakod 31-2427